

ENAXON SIDDIQOVA SHE'RIYATIDA ALLITERATSIYANING POETIK-KONNOTATIV VAZIFALARI

D.Xaydarov

FarDU mustaqil tadqiqodchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21283784>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Enaxon Siddiqova she'riyatida undosh tovushlar takrori asosida yuzaga kelgan alliteratsiyaning lingvopoetik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shoir she'rlarida alliteratsiyaning poetik konnotatsiyani shakllantirish, badiiy nutqning musiqiyligi, ritmik tuzilishi va emotsional-ekspressivligini kuchaytirishdagi o'rni ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: alliteratsiya, lingvopoetika, fonostilistika, poetik konnotatsiya, fonetik birliklar, undosh tovushlar, emotsional-ekspressivlik, individual uslub.

ПОЭТИКО-КОННОТАТИВНЫЕ ФУНКЦИИ АЛЛИТЕРАЦИИ В ПОЭЗИИ ЭНАХОН СИДДИКОВОЙ

Аннотация. В статье рассматриваются лингвопоэтические особенности аллитерации в поэзии Энахон Сиддиковой. Анализируется роль повторов согласных звуков в создании поэтической коннотации, музыкальности, ритмической организации и эмоционально-экспрессивной выразительности художественного текста.

Ключевые слова: аллитерация, лингвопоэтика, фоностилистика, поэтическая коннотация, фонетические единицы, согласные звуки, эмоциональная экспрессивность, индивидуальный стиль.

THE POETIC-CONNOTATIVE FUNCTIONS OF ALLITERATION IN THE POETRY OF ENAKHON SIDDIQOVA

Abstract. *This article examines the linguopoetic features of alliteration in Enaxon Siddiqova's poetry. It analyzes the role of repeated consonant sounds in creating poetic connotation, musicality, rhythmic organization, and emotional expressiveness, highlighting their significance in shaping the poet's individual style.*

Keywords: *alliteration, linguopoetics, phonostylistics, poetic connotation, phonetic units, consonant sounds, emotional expressiveness, individual style.*

Zamonaviy lingvopoetik tadqiqotlarda badiiy matnning fonetik sathi alohida ilmiy qiziqish uyg'otayotgan yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Badiiy nutqning estetik ta'sirchanligini ta'minlashda fonetik vositalar, xususan, alliteratsiya muhim o'rin tutadi. Undosh tovushlarning takroriy qo'llanishi nafaqat she'rning musiqiyligi va ritmik tuzilishini shakllantiradi, balki poetik konnotatsiyani yuzaga keltirib, muallifning individual uslubini namoyon etuvchi lingvopoetik vositaga aylanadi. Enaxon Siddiqova she'riyati fonostilistik jihatdan boy bo'lib, unda alliteratsiyaning turli ko'rinishlari muallif badiiy tafakkurining o'ziga xosligini ifodalashga xizmat qiladi. Mazkur maqolada shoira she'riyatida undosh tovushlar takrori asosida yuzaga kelgan alliteratsiyaning lingvopoetik xususiyatlari va uning poetik konnotatsiyani shakllantirishdagi o'rni tahlil qilinadi.

Enaxon Siddiqova she'riyatida turli undosh tovushlarning takroriy qo'llanishi asosida yuzaga kelgan alliteratsiya hodisasi keng kuzatiladi. Xususan, *r, s, t, sh* va *d* undoshlarining takrori she'rlarning ohangdorligini ta'minlash bilan birga, poetik konnotatsiyani shakllantirishda ham muhim lingvopoetik vazifa bajaradi. Buni quyidagi misollarda kuzatish mumkin.

Masalan:

Sizni qarg'amoqqa yetmaydi kuchim,

Sizni ayblamoqqa yo'q menda asos.

Sizni telbalarday sevgani uchun,

Endi bu yurakdan olaman qasos. ("Alam")

Mazkur she'riy parchada undosh tovushlarning takroriy qo'llanishi asosida yuzaga kelgan alliteratsiya badiiy nutqning emotsional-ekspressivligini kuchaytiruvchi muhim lingvopoetik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Xususan, misralarda s undoshining *sizni, asos, sevgani, qasos* kabi leksemalar tarkibida izchil takrorlanishi misralarga o'ziga xos ohangdorlik va musiqiylik bag'ishlaydi. Ushbu fonetik takror lirik qahramonning ichki kechinmalari, ruhiy iztirobi va ziddiyatli hissiyotlarini yanada ta'sirchan ifodalashga xizmat qilgan. Bir tomondan, u sevgan insoniga nisbatan na qarg'ashga, na ayblashga jur'at topa olmasligini bildirsa, ikkinchi tomondan, muhabbat sabab qalbida to'plangan alam va iztirobni "qasos" obrazi orqali ifodalaydi. Shu tariqa alliteratsiya she'rning badiiy-estetik qimmatini oshiruvchi va muallif individual uslubini namoyon etuvchi muhim lingvopoetik vosita sifatida namoyon bo'ladi:

Titrab ketar kecha hayratdan,

Tunning ohu ko'zida hadik.

Titrog'ingdan ketgudek to'zib,

Novdalarga ingan go'zallik. ("O'rik gullagan kecha")

Ushbu she'riy parchada undosh tovushlarning takroriy qo'llanishi natijasida yuzaga kelgan alliteratsiya lirik tasvirning emotsional-ekspressivligini kuchaytiruvchi muhim lingvopoetik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Xususan, t undoshining *titrab, ketar, tuning, titrog'ingdan, ketgudek, to'zib* kabi leksemalar tarkibida izchil takrorlanishi misralarga o'ziga xos ritm va musiqiylik bag'ishlaydi. Mazkur fonetik takror she'r mazmuni bilan uyg'unlashib, tasvirlanayotgan titroq holatini akustik jihatdan ham his ettiradi. Natijada tovush va ma'no o'rtasida uzviy bog'liqlik yuzaga kelib, alliteratsiya poetik konnotatsiyani shakllantiradi. Birinchi misradagi "*Titrab ketar kecha hayratdan*" ifodasida t undoshining takrori kechaning go'yo tirik mavjudot singari hayrat va hayajondan titrayotgan holatini yanada obrazli aks ettiradi. Keyingi misralarda "*Tunning ohu ko'zida hadik*", "*Titrog'ingdan ketgudek to'zib*" birikmalarida ham ushbu undoshning takrorlanishi

nozik qoʻrquv, hayajon va ehtirosni fonetik vosita orqali kuchaytiradi. Ayniqsa, "titrab", "titrogʻing" soʻzlarida t undoshining takroriy yangrashi titroq harakatining oʻzini tovush orqali tasvirlaydi. Bu holat fonosemantik uygʻunlikni yuzaga keltirib, sheʼrning badiiy-estetik taʼsirchanligini oshiradi. Shuningdek, misralarda t undoshining muntazam takrorlanishi sheʼrning ichki ritmini mustahkamlab, tabiat manzarasining nafisligi va bahorning ilk nafasini yanada jonliroq ifodalashga xizmat qilgan. Shu tariqa alliteratsiya nafaqat ohangdorlikni taʼminlovchi fonetik vosita, balki lirik qahramonning ruhiy kechinmalari va tabiat tasvirining nozik jihatlarini chuqurroq ochib beruvchi poetik konnotativ birlik sifatida namoyon boʻladi.

Dardim toʻkay desam, toʻlishibsan hur,

Dardlaring olayin, uyalma hecham.

Dogʻlaring yuzingga yarashib turur,

Nima kutyapsan, oy, bu dilbar kecha?!. ("Oy toʻlgan kecha")

Mazkur sheʼriy parchada d undoshining takroriy qoʻllanishi asosida yuzaga kelgan alliteratsiya badiiy nutqning emotsional-ekspressivligini kuchaytiruvchi muhim lingvopoetik vosita sifatida namoyon boʻladi. Xususan, *dardim, desam, dardlaring, dogʻlaring, dilbar* leksemalarida d undoshining muntazam takrorlanishi misralarga oʻziga xos ohangdorlik va ichki ritm bagʻishlaydi. Ushbu fonetik takror lirik qahramonning ruhiy iztirobi, mehr-muhabbati va dardni oʻz zimmasiga olish istagini yanada taʼsirchan ifodalashga xizmat qilgan. Bu oʻrinda d undoshining takroriy yangrashi ogʻriq, dard va iztirob mazmunini fonetik jihatdan ham kuchaytirib, tovush va mazmun uygʻunligini hosil qiladi.

Shiviring jonimga shunchalar yaqin,

Shunchalar dilkashki, azizim yomgʻir... ("Yomgʻir, yogʻa qol")

Mazkur sheʼriy parchada sh undoshining takroriy qoʻllanishi asosida yuzaga kelgan alliteratsiya poetik konnotatsiyani shakllantirgan. *Shiviring, shunchalar* kabi leksemalarda sh undoshining izchil takrorlanishi misralarga mayin ohang va

musiqiylik bag'ishlaydi. Mazkur fonetik takror yomg'irning mayin shivirlashini akustik jihatdan ham his ettirib, tabiatning sokin va nafis manzarasini jonli tasvirlashga xizmat qilgan. Natijada sh undoshi fonetik vosita sifatida lirik qahramonning ruhiy osoyishtaligi, samimiy tuyg'ulari va tabiat bilan ruhiy uyg'unligini ifodalovchi poetik konnotativ birlik darajasiga ko'tarilgan.

Ruhim sandiqlari ochilar bir-bir,

Ruhim siniqlarin senmisan tergan.

Birgina o'zingsan rasuli qodir,

O'zingmi qalbinga ishq durin to'kkan?!... ("Uyg'onish")

Yuqoridagi she'riy parchada esa r undoshining takroriy qo'llanishi asosida yuzaga kelgan alliteratsiya kuzatiladi. *Ruhim, bir-bir, siniqlarin, rasuli* kabi leksemalarda r undoshining muntazam takrorlanishi misralarning ichki ritmi va ohangdorligini ta'minlash bilan birga, lirik qahramonning ruhiy kechinmalari, qalb poklanishi va ilohiy muhabbat haqidagi falsafiy mushohadalarini yanada ta'sirchan ifodalashga xizmat qilgan. Ushbu fonetik takror natijasida r undoshi poetik konnotativ vazifa kasb etib, badiiy mazmunning emotsional-ekspressivligini kuchaytirgan hamda muallif individual uslubining muhim fonostilistik xususiyatlaridan biri sifatida namoyon bo'lgan.

Enaxon Siddiqova she'rlarida biror belgisiga ko'ra o'xshash tovushlar takroriga asoslangan alliteratsiya turi ham kuzatiladi. Bu kabi alliteratsiyaning mavjudligi ayrim manbalarda ham aytib o'tilgan. Jumladan, S. Umirovaning fikricha, alliteratsiyani bir-biriga mos keladigan *d t, z s* kabi o'xshash tovushlarning uyg'unligi deb ham tushunish lozim.

Shoir she'rlarida esa *t q l-d* tovushlari; *q g t* tovushlari uyg'unligi kuzatiladi:

Yurak qonimdan sachragan cho'g'

To'marisning qo'lidagi tug',

Nuri hidoyatlar to'kilgan

Mustaqillik yo'li edingmi? ("Navro'z")

Mazkur she'riy parchada artikulyatsion jihatdan yaqin bo'lgan **q**, **g'** va **t** undoshlarining uyg'un takrorlanishi asosida yuzaga kelgan alliteratsiya poetik konnotatsiyani shakllantiruvchi muhim lingvopoetik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Xususan, **q** va **g'** undoshlarining *qonimdan, sachragan, cho'g', qo'lidagi, tug', to'kilgan* kabi leksemalar tarkibida muntazam takrorlanishi misralarning ichki ritmini mustahkamlashi bilan birga, ularning tantanavor va jo'shqin ohangda yangrashini ham ta'minlaydi. Shu bilan birga, **t** undoshining *To'maris, tug', to'kilgan* birliklarida izchil takrorlanishi fonetik uyg'unlikni yanada kuchaytirib, she'rning emotsional-ekspressiv ta'sirini oshiradi. Ushbu undosh tovushlar nafaqat ohangdorlikni ta'minlovchi fonetik vosita, balki milliy g'urur, matonat va fidoyilik g'oyalarini ifodalovchi poetik konnotativ birlik sifatida namoyon bo'lib, lirik qahramonning ruhiy kechinmalarini va muallifning g'oyaviy niyatini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Suvdek oqib ketding...tosh bo'lib qotdim,

Qayg'u qarog'inda yosh bo'lib qotdim.

Bu oshiq yurakni qirg'oqqa otdim,

O'ynang, yor, o'ynang.(' O'ynang,yor, o'ynang")

Mazkur she'riy parchada **q**, **g'** va **t** undoshlarining o'zaro uyg'un takrorlanishi natijasida hosil bo'lgan alliteratsiya lirik qahramonning ruhiy iztiroblarini fonetik sathda ham ta'sirchan ifodalashga xizmat qilgan. Ayniqsa, artikulyatsion jihatdan yaqin bo'lgan **q** va **g'** undoshlarining *qayg'u, qarog'inda, qirg'oqqa, qotdim* kabi leksemalarda izchil takrorlanishi misralarga og'ir va salmoqli ohang bag'ishlab, ayriliq, armon va iztirob tuyg'ularini kuchaytiradi. Shu bilan birga, **t** undoshining **ketding, tosh, qotdim, otdim** birliklarida muntazam takrorlanishi lirik qahramon kechinmalarining keskinligi va ruhiy larzasini fonetik jihatdan ham ifodalab, tovush va mazmun o'rtasidagi uzviy uyg'unlikni yuzaga keltiradi. Natijada undosh tovushlarning bunday uyg'un qo'llanishi poetik konnotativ vazifa kasb etib, she'rning emotsional-ekspressivligini, musiqiyiligini va badiiy-estetik

ta'sirchanligini oshirish bilan birga, muallifning individual poetik uslubini namoyon etuvchi muhim lingvopoetik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Enaxon Siddiqova she'riyatida alliteratsiya shunchaki fonetik bezak emas, balki poetik mazmunni chuqurlashtiruvchi, obrazlilikni kuchaytiruvchi hamda emotsional-ekspressiv ta'sirni ta'minlovchi muhim lingvopoetik vositadir. Shoiralar, s, t, sh, d kabi undosh tovushlar, shuningdek, artikulyatsion jihatdan yaqin q–g–t singari tovushlar uyg'unligidan mahorat bilan foydalanib, she'riy nutqning ichki ritmi va musiqiyligini kuchaytiradi. Natijada fonetik birliklar poetik konnotatsiya hosil qiluvchi badiiy-estetik vosita darajasiga ko'tarilib, muallifning individual uslubini belgilovchi fonostilistik xususiyatlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat Enaxon Siddiqova poetik tafakkurida tovush va ma'no uyg'unligi badiiy tasvirning muhim komponenti ekanligini tasdiqlaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Жуманазарова Г.У. "Ширин билан Шакар" достонининг луғавий ва лингвопоэтик хусусиятлари: Филол. фан. номз. ... дисс. автореф. – Тошкент: 2008. – Б.26;
2. Йўлдошев М. Бадий матн лингвопоэтикаси. – Тошкент: Фан, 2008. – Б. 24.
3. Йўлдошев М. Бадий матннинг лингвопоэтик тадқиқи: Филол. фан. д-ри ... дисс. автореф. – Тошкент, 2009. – Б.40;
4. Каримов С. Ўзбек тилининг бадий услуби: Филол. фан.д-ри ... дис. автореф. – Тошкент, 1993. – Б.140; va boshqalar.
5. Муқимова З. Ўткир Ҳошимов асарлари тилининг лингвопоэтик ва лингвомаданий хусусиятлари: Филол. фан. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... дисс. автореф. – Тошкент, 2020. – Б.51; va boshqalar.
6. Умирова С. Ўзбек шеъриятида лингвистик воситалар ва поэтик индивидуаллик (Усмон Азим шеърияти мисолида): Филол. фан. бўйича фалс. д-ри. (PhD) ... дисс. – Самарқанд, 2019. – Б. 49.